

LOIZIDOU/TÜRKİYE DAVASI VE DAĞLIK KARABAĞ SORUNU

Yard. Doç. Dr. Süleyman Sırrı TERZİOĞLU*

Giriş

Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin (SSCB) dağılma sürecinde ve sonrasında Ermenistan, haksız olarak Azerbaycan'a ait Dağlık Karabağ'ı ve ülkenin çeşitli bölgelerini işgal ederek oldukça ciddi insan hakları ihlâlleri-ne sebebiyet verdi.¹ Bağımsızlıklarını elde ettikten sonra Azerbaycan ve Ermenistan, Avrupa Konseyi'ne (AK) üye² ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşme-si'ne (AİHS) ve Protokollerine de taraf³ oldular. Böylece Sözleşme kapsamın-daki hakları ihlâl edilen Azerbaycan Türkleri'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvuru hakları doğmuş oldu. Bu konuda Türk ka-muoyunda siyasî olarak nitelendirilen Loizidou Kararı Ermenistan aleyhine yapılacak başvurulara emsal teşkil edebilir. Aşağıda söz konusu karar çerçe-vesinde, Ermeni işgali altındaki Azerbaycan topraklarından göç etmek zo-runda kalan Azerbaycan Türklerinin, AİHM'ne başvuru olanakları ve AİHS ve Protokolleri kapsamındaki uğramış oldukları hak ihlâlleri değerlendirile-cektir.

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Sosyal, Ekonomik ve Siya-sal İlişkiler Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (Rahmetli Hocam Prof. Dr. Aslan Gündüz'ü saygı ile anıyorum).

¹ 1993 yılına kadar Ermeniler tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlâlleri için bkz. "Report on Mass Human Rights Violations During the Deportation of Azerbaijani from Armenia as well as from Azerbaijani Territories Occupied by the Armenian Forces", **The Ministry of Foreign Affairs of the Azerbaijani Republic Informa-tion Bulletin**, No 2, 1993.

² Azerbaycan ve Ermenistan AK'ne 25.01.2001 tarihinde üye oldular. http://www.coe.int/T/e/com/about_coe/member_states/default.asp (Erişim tarihi 27.7.2005).

³ Azerbaycan bakımından AİHS ile 1 ve 4 Nolu Protokoller 15.4.2002, 6 Nolu Protokol 01.05.2002 ve 7 Nolu Protokol 01.07.2002 tarihinde yürürlüğe girdi. Ermenistan ba-kımından ise AİHS ile 1 ve 4 Nolu Protokoller 27.4.2002, 6 Nolu Protokol 01.10.2003, 7 Nolu Protokol 01.07.2002 ve 12 Nolu Protokol 01.04.2005 tarihinde yürürlüğe girdi. AİHS ve Protokollerin ülkeler bakımından yürürlük durumları için bkz. <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Basic+Texts/Basic+Texts/Dates+of+ratification+of+the+European+Convention+on+Human+Rights+and+additional+Protocols/> (Erişim tarihi 27.7.2005).

I. Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni İşgali

Aslında Azerbaycan'a ait olan Dağlık Karabağ'daki ihtilâf, 20 Şubat 1988 tarihinde çoğunluğu Ermeni olan Karabağ Sovyeti'nin,⁴ Karabağ'ın Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden (SSC) ayrılarak Ermenistan SSC'ne katılmasına karar vermesiyle başladı. Ancak SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi bu kararı reddetti. Bunun üzerine Karabağ'daki Ermeniler, Azerbaycan Türklerine saldırarak onları etnik temizliğe maruz bıraktılar ve böylece göçe zorladılar. Ermenistan Yüksek Sovyeti, Karabağ'ın Ermenistan'a dâhil edilmesi için Azerbaycan ve Moskova nezdinde teşebbüse geçilmesi kararı aldı. Gorbaçov 19. Parti Kongresi'nde Ermenistan'ın isteklerinin kabul edilemeyeceğini bildirince, Karabağ Sovyeti, 12 Temmuz 1988 tarihinde "Özerk Bölge" olarak Ermenistan'a katıldığını ilân etti. 28 Eylül 1988 tarihinde Karabağ'da olağanüstü hal ilân edildi. Ermenistan'da meydana gelen deprem ve diğer karışıklıklar dolayısıyla Moskova, 12 Ocak 1989 tarihinde Karabağ'ın yönetimini Ermenilerden alarak özel bir yönetime devretti. Azerbaycan, 23 Eylül 1989 tarihinde egemenliğini ilân etti. 28 Kasım 1989 tarihinde SSCB Yüksek Sovyeti, Karabağ'ın Azerbaycan'a iadesine karar verdi. Fakat Ermenistan Yüksek Sovyeti, bu kararı tanımadı ve 1 Aralıkta Karabağ'ı Ermenistan'a ilhak ettiğini açıkladı. Aynı kararı Azerbaycan da 5000 kişilik Sovyet askeri gücünün Karabağ'da kalmasını egemenliğini kısıtlayacağı gerekçesiyle reddetti. 9 Ocak 1990 tarihinde Ermenistan Yüksek Sovyeti, aldığı kararında Karabağ'ı 1990 ekonomik plânına dâhil etti. SSCB Yüksek Sovyeti bu kararı reddetti. Bundan sonra kanlı olaylar başladı. 20-25 Ocakta Sovyet askeri birlikleri Bakü'ye kanlı bir şekilde girdiler. Ermenistan, 23 Ağustos 1990 tarihinde bağımsızlığını ilân etti.⁵ 30 Ağustos 1991 tarihinde de Azerbaycan bağımsızlığını ilân etti ve Karabağ'ın özerklik statüsünü feshederek kendine bağladı.⁶ 1992 Şubat ayında Rus, Azerbaycan ve Ermenistan dışişleri bakanları bir araya gelerek sorunun çözümünde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı/Teşkilâtı (AGİK/T)⁷ ilkelerine bağlı ka-

⁴ Dağlık Karabağ'daki nüfus dengesinin Azerbaycan Türkleri aleyhine değişmesi konusunda bkz. MÜRTEZA HASANOĞLU, "Yeni Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Dağlık Karabağ Problemi ve Ermeni Terörizmi", http://hisargazetesi.com/dosya_dosyalar/dosya71.htm (Erişim tarihi 27.7.2005).

⁵ FAHİR ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1980-1990, Cilt 2*, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994, s. 206 vd.; AGİK/T'in Dağlık Karabağ ile ilgili çalışmalar konusunda bkz. ASLAN GÜNDÜZ, *Security and Human Rights in Europe: The CSCE Process*, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul, 1994, s. 300 vd.

⁶ KADİR DİKBAŞ, *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Olaylar Kronolojisi, 1990-1996*, Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları No:1, İstanbul, Nisan 1997, s. 58.

⁷ 1994'ten itibaren AGİT.

lacaklarını açıkladılar. Ancak, Ermeniler saldırılarına devam ettiler. Türkiye'nin girişimi ile 28 Şubat 1992 tarihinde AGİK/T toplandı ve "derhal ateşkes ilânı, sınırların değişmeyeceği ve Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğu, sorunların diyalog yoluyla çözülmesi gerektiği" yolunda bir karar aldı.⁸ Ermeni saldırıları yine durmadı. 1993 yılına gelindiğinde Karabağ'ın yanı sıra Azerbaycan topraklarının da bir bölümü Ermenilerce işgal edilmişti. 1993 yılında iki ülke arasındaki problemleri çözmek için AGİK/T çerçevesinde 11 üyeli bir "Minsk Grubu" oluşturuldu. Ancak bu Grubun çabaları sonuç vermedi.⁹ 12 Mayıs 1994 tarihinde taraflar ateşkes ilân etti. Zaman zaman ihlâl edilen ateşkes 27 Temmuzda yapılan anlaşma ile resmîleşti. 1995 yılına gelindiğinde bazı ihlâller olsa da genel olarak ateşkese uyulduğu görüldü. Anlaşma gereğince taraflar soruna siyasî bir çözüm bulmak için 15 Mayıs'ta görüşmelere başladılar ancak görüş ayrılıkları yüzünden olumlu bir sonuç alınamadı.¹⁰ Minsk Grubu'nun çalışmaları devam etti. Ancak bugüne kadar nihai barış sağlanamadı.¹¹ Bugün Ermeniler Dağlık Karabağ'ın bir cumhuriyet olduğunu iddia etmekte, ancak Azerbaycan ise buranın ülkenin Ermenistan silahlı güçleri tarafından işgal edilmiş altı bölgesinden biri olduğunu haklı olarak ileri sürmektedir.¹²

Bu arada Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi, Azerbaycan ile ilgili olarak 822 sayılı bir karar¹³ kabul etti. Bu kararda, uluslararası sınırların zor kullanılarak değiştirilemeyeceği belirtilerek, Azerbaycan'ın Kelceber ve diğer bölgelerini işgal eden "yerel Ermeni güçlerinin" derhal geri çekilmeleri istendi. Ermenistan ve Azerbaycan bu karar çerçevesinde yürürlüğe konulan barış planını 25 Mayıs 1993 tarihinde kabul etmiş, Karabağ Ermenileri ise reddetmiştir.¹⁴ Saldırıları devam etti. Aynı yıl 29 Temmuzda BM Güvenlik Konseyi, aldığı 853 nolu karar¹⁵ ile Ermenilerin Akdam ve daha önce ele

8 Karar metni için bkz. <http://www.sipri.org/contents/expcon/csceazbarm.html> (Erişim tarihi 07.6.2007).

9 CEMALETTİN TAŞKIRAN, "Ermeni-Azeri Çatışması", Avrasya Dosyası, Ermenistan Özel, Sonbahar 1995-96, Cilt 2, Sayı 4, s. 126-127.

10 TAŞKIRAN (dn. 9), s. 128-129.

11 Minsk Grubu'nun çalışmaları konusunda bkz. *OSCE Handbook*, 3. Baskı, Viyana, 2000, s. 62 vd., ayrıca Dağlık Karabağ çatışması konusunda bkz. *Implementation of Helsinki Accords: Human Rights and Democratization in the Newly Independent States of the Former Soviet Union*, Compiled by the Staff of the Commission on Security and Cooperation in Europe, Washington D.C., January 1993, s. 123 vd.

12 Ermenistan ve Azerbaycan temsilcilikleri, BM çerçevesinde bu konuda yapılan çeşitli yazışmalarda bu tezlerini dile getiren ifadeler kullanmaktadır. Örneğin UN Security Council, S/2000/221, 6 Nisan 2000 ve UN Security Council, S/2000/329, 18 Nisan 2000.

13 UN Security Council, S/RES/822, 30 Nisan 1993.

14 DİKBAŞ, (dn. 6), s. 129.

15 UN Security Council, S/RES/853, 29 Temmuz 1993.

geçirdikleri diğer yerleşim bölgelerinden derhal çekilmelerini istedi. Güvenlik Konseyi, 14 Ekim'de Minsk Grubu'nun desteği ve Moskova hükümetinin yardımı ile tarafları doğrudan görüşmelere çağırarak 874 nolu kararı¹⁶ kabul etti. 12 Kasım'da ise, BM Güvenlik Konseyi Azerbaycan'daki Ermeni işgalini kınayan ve Ermenistan'dan Karabağ Ermenileri üzerindeki etkisini kullanmasını ve silâh vermemesini isteyen 884 nolu kararı¹⁷ aldı.

AK çerçevesinde ise, AK Parlamenterler Meclisi Genel Kurulu'nun Ermeni işgalini teyit eden 1416 (2005)¹⁸ ve 1690 (2005)¹⁹ sayılı kararları bulunmaktadır.

II. Loizidou/Türkiye Davası

Kısaca özetlemek gerekirse Loizidou Davası, Kıbrıs'taki Türkleri korumak amacıyla Türk askerinin adaya çıkmasından sonra Kuzey'den Güney'e giden Titina Loizidou'nun temel olarak Kuzey Kıbrıs'taki mülkünün kullanılmadığı gerekçesiyle açılmıştır. Mahkemede meseleye ilişkin üç karar verilmiştir. İlki ön itirazlara ilişkin 23 Mart 1995 tarihli,²⁰ ikincisi esasa ilişkin 18 Aralık 1996 tarihli²¹ ve üçüncüsü ise tazminata ilişkin olan 28 Temmuz 1998 tarihli karardır.²² Türkiye, AIHM'ne bireysel başvuru hakkını tanıırken 28 Ocak 1987 tarihinde yaptığı (ve 3 yılda bir yinelenen) bildirimde "başvuru hakkının tanınması, sadece Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın uygulandığı sınırlar içindeki topraklarda Türk kamu makamlarının fiillerine veya ihmallerine dair iddiaları kapsar" ifadesine dayanarak diğer itirazlarla birlikte esas olarak mahkemenin yetki alanına ilişkin itirazlarda bulunmuştur.²³ Ancak Mahkeme, bildirim getirdiği bu sınırlamayı geçersiz

¹⁶ UN Security Council, S/RES/874, 14 Ekim 1993.

¹⁷ UN Security Council, S/RES/884, 12 Kasım 1993.

¹⁸ Recommendation 1416 (2005). <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta05/ERES1416.htm> (Erişim tarihi 27.7.2005).

¹⁹ Recommendation 1690 (2005). <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta05/EREC1690.htm> (Erişim tarihi 27.7.2005).

²⁰ Case of Loizidou v. Turkey (Preliminary Objections), 23/03/1995. Türkçe tercümesi için bkz. SÜHEYL BATUM, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye*, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996, s. 97 vd. AIHM kararlarına şu sayfadan ulaşılabilir: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>

²¹ Case of Loizidou v. Turkey, 18/12/1996.

²² Case of Loizidou v. Turkey (Article 50), 28/07/1998.

²³ Türk Hükümeti, ilk itirazlarında davaya konu olayların a) Mahkeme'nin yetki alanı dışında kalan topraklarda geliştiği, b) olayların bu kabul bildiriminin kapsamadığı bir bölgede meydana geldiğini (ratione loci) ve c) Türkiye'nin Mahkeme'nin yargı yetkisini kabul ettiğini bildirdiği tarihten önce gerçekleştiğini (ratione temporis) ileri sürmüştür.

saymıştır. Zaman bakımından yetki konusunda ise Türkiye, AIHM'nin yetkisini tanıdığı tarihten itibaren meydana gelen ihlâllerden sorumlu tutulabileceğini ileri sürmüştü, ancak Mahkeme, bu itirazı da esasa ilişkin kararında reddetmiştir.²⁴ AIHM, Loizidou'nun mülkiyet hakkının ihlâl edildiği gerekçesiyle Türkiye'yi tazminata mahkûm etmiştir.²⁵

III. Davanın Dağlık Karabağ Sorununa Uygulanması

A) Dağlık Karabağ Ermenileri'nin Ayrılıkçı Talepleri

Karara ilişkin hususlara geçmeden önce Ermeni taleplerini değerlendirmek gerekmektedir. Bilindiği gibi AIHM, Türkiye'nin davanın siyasî olduğu yönündeki itirazlarını dikkate almamıştı. AIHM'nin ileride açılacak bir davada aynı yönde davranacağı kabul edilse bile, öncelikle Ermenilerin ayrılıkçı taleplerinin hukukî değerlendirmesinin yapılmasında fayda vardır.

Karabağ'daki Ermeniler, Azerbaycan'dan ayrılma taleplerinin hukukî temellerini self-determinasyon hakkına dayandırmak istemektedirler. Self-determinasyon hakkı Wilson ilkelerinin üçüncüsünden doğdu. BM Şartı'nın 1/2, 55 ve 76. maddeleri bu ilkeyi teyit etmektedir. Ancak bu ilkenin içeriğinin doldurulması yine BM kararları ile gerçekleşmiştir. Bu konudaki temel uluslararası belgeler, BM Genel Kurulu tarafından 14 Aralık 1960 tarihinde kabul edilen, 1514 (XV) nolu "Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri",²⁶ 13 Aralık 1966 tarihinde kabul edilen, 2189 (XXI) nolu "Sömürgeciliğin Son Bulmasına İlişkin Karar", 14 Aralık 1962 tarihinde kabul edilen, 1803 (XVII) nolu "Doğal Kaynaklar Üzerinde Daimi Egemenlik Kararı",²⁷ 24 Ekim 1970 tarihinde kabul edilen, 2625 (XXV) nolu "Devletler Arasında BM Şartı'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurmaya ve İşbirliği Yapmaya Dair Uluslararası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri",²⁸ 12 Aralık 1974 tarihinde kabul edilen, 3281 (XXIX) nolu "Devletlerin Ekonomik Haklarına ve Görevlerine Dair Şart (BM Genel Kurul Kararı)"²⁹ ve "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" ve "Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" dir.

²⁴ Case of Loizidou v. Turkey, 18/12/1996, para. 34.

²⁵ Case of Loizidou v. Turkey (Article 50), 28/07/1998, para. 49 vd.

²⁶ Bildirinin Türkçe tercümesi için bkz. ASLAN GÜNDÜZ, *Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler-Örnek Kararlar*, 5. Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2003, s. 277.

²⁷ Kararın Türkçe tercümesi için bkz. GÜNDÜZ, (dn. 26), s. 123.

²⁸ Bildirinin Türkçe tercümesi için bkz. GÜNDÜZ, (dn. 26), s. 109.

²⁹ Kararın Türkçe tercümesi için bkz. GÜNDÜZ, (dn. 26), s. 126 vd.

Bugünkü uluslararası hukukta self-determinasyon ilkesinin iki yanı vardır. Bu ilkeye göre ilk olarak bir halkın istediği idare şeklini herhangi bir dış baskı olmadan seçme hakkı vardır. Ancak bu hak giderek ekonomik bir içerik kazanmış ve devletlerin doğal kaynaklar üzerindeki daimî egemenliği ilkesinin self-determinasyon ilkesinin bir parçası olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. İlkenin ikinci yanı ise, bir halkın bağımsız devlet kurmak dâhil dediği devlete bağlanmayı seçme hakkıdır. Ancak bu açıdan self-determinasyon hakkının kullanılması bazı şartlara bağlıdır. Buna göre bağımsız bir devlet kurabilmenin ana şartı sömürge altındaki bir halkın varlığıdır. Böylece sömürgeleikten kurtulma durumunda self-determinasyon hakkı tanınmakta, bunun dışında milletlerarası hukukta temel bir ilke haline gelmiş olan “devletin ülkesinin bütünlüğü ilkesi” dolayısıyla bu hak ile devletlerin bölünmesine kapı açılmamaktadır. BM Şartı’nda da yer alan (mad. 2/4) bu ilkeye göre, ilgili devletin rızası olmaksızın ülkesi üzerinde değişiklik yapmak mümkün değildir. Söz konusu bu ilke yukarıda zikredilen “Devletler Arasında BM Şartı’na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurmaya ve İşbirliği Yapmaya Dair Uluslararası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri”de de yer almaktadır. Hangi halkın sömürge altında kabul edileceği ise, yine yukarıda zikredilen “Sömürge İdaresi Altındaki Ükelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri”de açıklanmıştır. Buna göre, ana ülke ile sömürge ülkesi arasında farklı bir statünün bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla bir devletin ülkesinin tümünde geçerli olan genel kuralların uygulandığı ve herhangi bir ayırma tabi bulunmayan ülke parçalarında yaşayan azınlıklar gibi bazı toplulukların self-determinasyon hakkından yararlanabilmeleri kabul görmemektedir.³⁰

Yukarıda da bahsedildiği üzere bugünkü hukukta self-determinasyon hakkı, sadece sömürge altındaki devletlere tanınan bir hak olmaktan öteye gitmemiştir. Dolayısıyla self-determinasyon hakkı talebi ile devletlerin toprak bütünlüğü ihlâl edilemez. Ermenilerin self-determinasyon taleplerini haklı bulmak mümkün değildir. Çünkü **ilk olarak** Dağlık Karabağ’daki Ermeniler sömürge altındaki bir halk değildir. **İkinci olarak** Azerbaycan’da geçerli olan hukuk sistemine tabidirler. Bu konuda hukukî olarak ayrı muamele görmemektedirler. **Üçüncü olarak** “devletin ülkesinin bütünlüğü ilkesi” gereğince Azerbaycan tarafından rıza gösterilmedikçe, ülkesi üzerinde değişiklik yapılamaz. Aksine Ermenilerin, ayrılma istekleri Sovyet yönetimi tarafından reddedilmiştir. Çünkü Sovyet Anayasasına göre ayrılma ancak ilgili ülkenin muvafakati ile mümkündür ve bu muvafakat, Azerbaycan tarafından

³⁰ HÜSEYİN PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 2. Kitap, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996, s. 7-10; ayrıca bkz. AYŞE FÜSUN ARSAVA, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, AÜSBF Yayın No: 579 Ankara, 1993, s. 74 vd.

hiç bir zaman verilmemişti. 15 Haziran 1988 tarihinde Ermenistan Yüksek Sovyeti, SSCB Anayasası'nın 70. maddesine dayanarak, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a katılması için Azerbaycan ve Moskova nezdinde teşebbüse geçme kararı aldı. Bu madde, cumhuriyetlerin self-determinasyon haklarına dayanarak Sovyetler Birliğini kurduğunu ifade ediyordu. Dolayısıyla self-determinasyon hakkını ima ediyorlardı. Ancak Azerbaycan haklı olarak SSCB Anayasası'nın 78. maddesine göre bu kararı geçersiz kabul etti. Zira maddeye göre bir cumhuriyetin sınırları, onun rızası alınmaksızın değiştirilemezdi.³¹ Tüm bu sebeplerden dolayı Ermeniler için self-determinasyon hakkından bahsetmek BM'in yukarıda zikredilen kararları ile çelişmek anlamına gelir. Nitekim BM Güvenlik Konseyi, AK ve AGİK/T'in karar ve tutumları da Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü teyit eder ve Azerbaycan'ı destekler mahiyettedir. Ermeniler olsa olsa azınlık statüsü içinde değerlendirilebilirler ve azınlıkların da self-determinasyon hakları bulunmamakta, bilâkis sadakat mükellefiyetleri bulunmaktadır.

B) Ermenistan Aleyhine Açılacak Bir Davaya İlişkin Hususlar ve Loizidou Kararının Emsal Teşkil Edebilecek Yönleri

Loizidou Davasında Türk Hükümeti, ilk itirazlarında davaya konu olayların a) Mahkeme'nin yetki alanı dışında kalan topraklarda geliştiği, b) olayların bu kabul bildirimiminin kapsamadığı bir bölgede meydana geldiğini (*ratione loci*) ve c) Türkiye'nin Mahkeme'nin yargı yetkisini kabul ettiğini bildirdiği tarihten önce gerçekleştiğini (*ratione temporis*) ileri sürmüştür. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi Mahkeme, bu itirazları reddetmiştir.

1- Yer Bakımından Yetki: Loizidou Davasında, Mahkeme, Sözleşme'ye taraf bir devletin kendi ulusal toprakları dışında, meşru ya da gayrimeşru askerî denetim sağladığı durumlarda da sorumluluğunu kabul etmiştir. Yani Mahkeme, Sözleşme'nin 1. maddesindeki "Yargılama yetkisi" kavramını Sözleşme taraflarının "ulusal toprakları" ile sınırlı tutmamıştır. Dolayısıyla Ermenistan, ihlâllerin kendi topraklarında olmamasını gerekçe göstererek bu (*ratione loci*) itirazı ileri süremeyecektir. Çünkü ihlâller işgal ettiği Azerbaycan topraklarında, kendi fiilleri sonucu meydana gelmiştir.³²

2- Zaman Bakımından Yetki: Azerbaycan ve Ermenistan bakımından Söz-

³¹ ARMAOĞLU, (dn. 5), s. 207.

³² Bu arada Azerbaycan, 15 Nisan 2002 tarihli onay belgesi ile yaptığı beyanlarda, Ermenistan Cumhuriyeti tarafından işgal edilen topraklarda, işgal ortadan kalkıncaya kadar Sözleşme ve 1. Protokol hükümlerinin uygulanmasını garanti edemeyeceğini bildirmiştir. Sözleşme ve Protokollere yapılan bildirimler için bkz. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheDeclSTE.asp?CM=9&CL=ENG> (Erişim tarihi 27.7.2005).

leşme ve Protokoller 2002-2005 yılları arasında yürürlüğe girdi.³³ Ancak, Ermeni ihlâlleri 1988'den bugüne kadar devam etmektedir. İhlâllerin Sözleşme'ye taraf olmadan önce meydana geldiği de ileri sürülemezdir. Sözleşme, kural olarak geriye etkili olarak uygulama alanı bulamaz. Ancak **sürekli ihlâl** söz konusu ise yani, Sözleşme'nin taraf devlet için yürürlüğe girmesinden önce gerçekleşen bir ihlâlin sonuçları, yürürlüğe girdikten sonra da devam ediyorsa başvuru zaman yönünden yetkisizlik nedeni ile reddedilmemekte, yürürlüğe girmeden sonraki aşaması açısından Mahkeme, zaman bakımından kendini yetkili görmektedir.³⁴ Şu anda Ermeni işgali devam etmektedir, Azerbaycan Türklerinin hakları hâlâ ihlâl edilmektedir, dolayısıyla **sürekli ihlâl** söz konusudur. Mahkemenin kendini zaman bakımından (ratione temporis) yetkili kabul etmesi gerekir.

3- Sözleşme ve Protokoller Kapsamındaki Hak İhlâlleri: Azerbaycan Türkleri sadece mülkiyet haklarının ihlâli konusunda değil, Sözleşme ve Protokoller kapsamındaki her türlü hak ihlâlleri için de AIHM'ne müracaat edebilecektir. Loizidou Davasının devamı niteliğinde sayılabilecek **Kıbrıs ve Türkiye Kararında**³⁵ Mahkeme, Sözleşme ve Protokollerdeki çeşitli maddeleri ihlâl ettiği gerekçesi ile Türkiye aleyhine karar vermiştir. Bu karar çerçevesinde Azerbaycan Türklerine yönelik hak ihlâlleri aşağıdaki gibi değerlendirilebilir. Ancak unutulmamalıdır ki Mahkemeye müracaat aşağıdaki ihlâllerle sınırlanmaz. Ermenistan aleyhine Mahkeme yolu açılmıştır ve Sözleşme ve Protokollerini ihlâl eden her durum için Ermenistan'a karşı Mahkemeye gidilebilir.³⁶

a) Kayıp ya da Öldürülmüş Azerbaycan Türklerinin ve yakınlarının durumu: Ermeni işgali sırasında kaybolan veya ölen Azerbaycan Türklerinin yakınları Mahkemeye müracaatta bulunabilir. Mahkeme, Türk makamlarının Kıbrıslı Rum kayıp kişilerin yaşamlarını tehdit eden koşullar altın-

³³ bkz. dn. 3.

³⁴ DURMUŞ TEZCAN-MUSTAFA RUHAN ERDEM-OĞUZ SANCAKDAR, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 66.

³⁵ Case of Cyprus v. Turkey, 10/05/2001. Ayrıca bkz. TEZCAN ve diğerleri, (dn. 34), s. 410 vd.

³⁶ Sözleşme dışında başka ihlâller de söz konusudur. Ermeni işgali altındaki topraklarda Azerbaycan halkına ait 500 kadar tarihî yapı, 100'den fazla arkeolojik anıt, on binlerce eseri olan 22 müze, dört resim galerisi, 4.6 milyon kitap ve el yazması saklanan 927 kütüphane, 808 kulüp, 10 kültür ve dinlenme parkı, 85 müzik ve güzel sanatlar okulu, 20 kültür sarayı, 4 devlet tiyatrosu kalmıştır. Bu kültürel varlıkların korunmasını sağlamak için neler yapılabileceği konusunda bkz. EYÜP ZENGİN-VEFAED-DİN İBAYEV, "Kültür Varlıklarının Savaş Sırasında Korunması: Ermenistan İşgali Altındaki Azerbaycan Topraklarında Durum", KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Güz 2000, Cilt 2, Sayı 2, s. 285 vd..

da kaybolmaları ile ilgili olarak etkili bir soruşturma yürütmediğine ve Sözleşme'nin yaşam hakkını düzenleyen **2. maddesini** sürekli ihlâl ettiklerine karar vermiştir. Mahkeme, yine Rum kayıp kişilerin kayboldukları dönemde Türk güvenlik güçleri tarafından gözaltında tutulduklarına ilişkin geçerli iddiaların olduğu durumlarda Türk makamlarının etkili bir soruşturma yürütmeyerek Sözleşme'nin kişi güvenliği ve özgürlüğünü düzenleyen **5. maddesini** sürekli ihlâl ettiklerine, Türk makamlarının kayıp kişilerin yakınlarının ciddi endişelerine rağmen, sessiz kalmalarını insanlık dışı muamele olarak nitelendirmiş ve bu nedenle Sözleşme'nin işkence yasağını düzenleyen **3. maddesini** sürekli ihlâl ettiklerine karar vermiştir.

b) Yerlerinden edilen Azerbaycan Türklerinin mesken ve mülkiyet hakları: Eğer öldürülmemişlerse Ermeni işgali yüzünden göç etmek zorunda kalan bir çok Azerbaycan Türkü meskenlerinden ve mülkiyet haklarından mahrum kalmış, özel hayatlarına müdahale edilmiştir.³⁷ AİHM, Türk makamlarının Kıbrıslı Rumların Kuzey Kıbrıs'taki evlerine dönmelerine izin vermeyerek Sözleşme'nin özel hayata ve aile hayatına saygı hakkını düzenleyen **8. maddesini** sürekli ihlâl ettiklerine; Kıbrıslı Rumların Kuzey Kıbrıs'taki evlerine ulaşmalarının, mülklerini kullanmalarının ve mülkiyet haklarından yararlanmalarının engellenmesi ve kendilerine tazminat ödenmemesi nedeniyle Sözleşme'ye **Ek 1 numaralı Protokolün** mülkiyet hakkını düzenleyen **1. maddesinin** sürekli ihlâl edildiğine karar vermiştir. Ayrıca Mahkeme Kuzey Kıbrıs'ta ikamet etmeyen Kıbrıslı Rumların Sözleşme'nin 8. ve Sözleşme'ye Ek 1 numaralı Protokolün 1. maddesinde düzenlenen hakları ile ilgili şikayetlerini iletebilecekleri etkili bir başvuru yolunun olmaması nedeniyle Sözleşme'nin **13. maddesinde** düzenlenen etkili başvuru yolu hakkının ihlâl edildiğine karar vermiştir.

Sonuç

Loizidou Kararı (sonrasında Kıbrıs ve Türkiye Kararı), Türk kamuoyunda siyasî olarak nitelendirilse de Azerbaycan Türklerinin AİHM'ne müracaatlarının yolunu açmıştır. AİHM'ne müracaat sonucunda Azerbaycan Türkleri lehine çıkacak kararların hukukî olduğu kadar siyasî yönü de olacaktır. Hukukî açıdan Azerbaycan Türkleri tazminata hak kazanmak suretiyle mağduriyetleri hafifletilebilecek, siyasî açıdan ise, Ermenistan hukukî bir kararla tekrar işgalci konumuna düşeceği için Azerbaycan uluslararası

³⁷ Bkz. EYÜP ZENGİN, "Azerbaycan - Ermenistan Çatışmasının İhmal Edilen Boyutu: Kaçkın ve Mecburi Köçgünler ve Yaşam Koşulları", KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Güz 2001, Cilt 3, Sayı 2, s. 189 vd.; SİNAN OGAN, "Yüzyılın Dramı Azerbaycan'da Göçmen (Kaçkın) Sorunu", Avrasya Dosyası, (Azerbaycan Özel Sayısı), İlkbahar 2001, Cilt 7, Sayı 1, s. 431 vd.

camia da haklılığını daha güçlü verilerle ileri sürebilecektir. Ancak AIHM'ne müracaat ederken, siyasî ortam ve kararın siyasî sonuçları iyi düşünülmalıdır. Zira bugüne kadar birçok Azerbaycan Türkünün öldürülmesine, Azerbaycan topraklarının işgaline seyirci kalan uluslararası camia, aynı duyarsızlığı ve sıkça şahit olduğumuz çifte standartlılığı muhtemel bir davada verilecek bir kararda da gösterebilir. Mağdur Azerbaycan Türkleri ve Azerbaycan, siyasete feda edilebilir. Zira Ermeni diasporası ve lobisinin sözde Ermeni soykırımındaki dikkate değer gayretleri(!) hatırdan tutulmalıdır. Son olarak alınacak tazminatlar, mağduriyetlerin giderilmesine yönelik olmalıdır. Ermenistan'ın (eğer varsa sözde) kamulaştırma bedelinin ödenmemesi gibi sebeplerden doğan ve işgal altında bulunan toprakların mülkiyetinin el değiştirmesine yol açabilecek tazminat taleplerinde bulunulmamalıdır. Yapılacak başvurular ve hak edilecek tazminatlar için bu ihtirazî kayıt konulmalıdır.